

БАГАТОПОЛЯРНІСТЬ — НОВИЙ НАПРЯМОК СВІТОВИХ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглянуті питання розвитку світових глобалізаційних процесів, можливість переходу від моно полярності до багато полярності світової економіки.

Ключові слова: глобалізація, інтеграційні процеси, монополярність світової економіки та багатополярність.

Рассмотрены вопросы развития мировых глобализационных процессов, возможность перехода от монополярности к многополярности мировой экономики.

Ключевые слова: глобализация, интеграционные процессы, монополярность мировой экономики и многополярность.

The questions of development of world globalizacionnykh processes are considered, transition possibility from mono to polarity to to much polarity of world economy.

Keywords: globalization, integration processes, mono polarity of world economy and much polarity.

Постановка проблеми. *Визначальною характеристикою останнього двадцятиріччя минулого століття став розпад біполярної світової системи, у тому числі економічної. Біполярність базувалася на паралельному існуванні двох принципово відмінних за основами, цілями і способами організації соціально-економічних стосунків систем розвитку: капіталістична і соціалістична. Саме це формувало базис двох полюсів світової спільноти в цілому і світової економіки зокрема. З середини 80-х років поступальність процесу інтернаціоналізації світогосподарських зв'язків, процесу створення світового ВВП і формування однотипної соціально-економічної системи (ринкові стосунки в основі формування національних відтворювальних ланцюжків; при різноманітті форм власності домінування стосунків приватної власності; конкуренція; попит і пропозиція тощо) створили умови переходу світового господарства в якісно інший стан — відкритої господарської системи, що має властивості системності, і в першу чергу саморозвитку і самовідтворення, а також прагнення до стійкого розвитку.*

Якщо до Другої світової війни для проведення зовнішньополітичних акцій або рішень розглядався широкий арсенал можливостей як мирного, договірного характеру, так і використання військових засобів і відповідних технологій, то винахід атомної зброї (і досвід його застосування США в Японії) став вирішальним чинником в системі допустимого арсеналу засобів зовнішньополітичної дії. Перед світовою спільнотою виникла необхідність формування нового підходу до усвідомлення арсеналу допустимих засобів, виникаючих ризиків і наслідків для світу при проведенні зовнішньополітичних ініціатив. І якщо на початку ХХ ст. основою для реалізації окремими країнами політики імперіалізму і імперських амбіцій виступала анексія територій при подальшому залученні їх в господарський оборот, то в кінці століття подібний метод дії виявляється принципово неприйнятним. І в якості визначальних засобів при проведенні політики імперських намі-

рів висувається арена економічних дій з цюнайширшим арсеналом різноманітних інструментів.

Аналіз останніх досліджень та невирішена раніше проблема. Перетворення світової економіки у відкриту господарську систему зумовило у свою чергу розвиток трендів :

- сприяння на державному і міждержавному рівнях процесу зняття бар'єрів на шляху руху факторів виробництва, включаючи і міграцію трудових ресурсів, та процеси лібералізації;

- активніше використання ІТ-технологій для здійснення трансакцій у рамках світового господарства;

- стискання часових рамок для реалізації зовнішньоекономічних зв'язків за рахунок прискорення процесу комунікації територіально віддалених регіонів світової економіки;

- розвиток системи ТНК і ТНБ, що активно використовують можливості світової економіки для розширення своїх сфер впливу. Усі вищезазначені чинники створили умови для переходу світового господарства у фазу глобалізації, основа якої — інтернаціоналізація відтворювального процесу або процесу створення світового ВВП, що перевищує 70-75%. Часом вступу в глобальну фазу розвитку світової економіки можна вважати саме період початку 90-х років минулого століття з припиненням існування біполярної конфігурації світової спільноти.

За визначенням Ю.В. Шишкова, світове господарство стало бути внутрішньо цілісною техніко-економічною системою, що має самопідтримку і саморозвивається, складається з технологічно сумісних компонентів, пов'язаних вертикальними і горизонтальними потоками матеріальних, фінансових і кадрових ресурсів.

У рамках процесу глобалізації світового господарства реалізація політичних ініціатив і зовнішньополітичних амбіцій, що відповідають потребам самоідентифікації націй у світовій спільноті, може базуватися або на взаємній договірній основі, або на експансіоністській спрямованості зовнішньоекономічної національної політики з відповідним арсеналом засобів і інструментів.

У зовнішньополітичній сфері починаючи з 90-х років минулого століття отримує розвиток теорія про відмирання ролі національної держави в умовах глобалізації, про необхідність і доцільність передачі її функцій на міждержавний або наднаціональний рівень. Підтримується це посилення і тим, що економічна ефективність діяльності національної держави досить важко контролюється і визначається кількісно, що обумовлює можливість розвитку національної корупції і лобіювання, нетранспарентність функціонування державного апарату, неефективність функціонування державної власності, тощо, а в цілому веде до зниження життєвого рівня населення країни. Відповідно до такого роду доказової системи виникає питання: а що або хто може виступити тим, хто зможе замінити функції національної держави? Саме у кінці 80-х — початку 90-х років минулого століття сформувалася позиція, що істотно повинна зрости у світовому господарстві роль міжнародних економічних організацій при кардинальній трансформації функцій проти виконуваних ними згідно затверджених положень або ста-

тутів. Поворотним моментом є 1989 р.— рік проведення Вашингтонського консенсусу, коли розробляються десять основних принципів для трансформаційних перетворень як в країнах колишнього табору соціалізму, так і в країнах, що розвиваються, орієнтованих в постколоніальний період на соціалістичний тип господарювання або що знаходяться в затяжній кризі при внутрішній соціально-політичній нестабільності.

Покладені в основу принципи функціонування ринкового господарства згідно з Вашингтонським консенсусом фактично є базисом економічної ідеології моделі господарювання США, яка була абсолютизована прибічниками неолібералізму в якості оптимальної і найбільш ефективної форми поступального стійкого розвитку як національних економік, так і світового господарства у вигляді відкритої господарської системи. Згідно з неоліберальними детермінантами світове господарство стає конфігурацію монополярної системи, де економічний і політичний центри співпадають і де-факто, і де-юре, а постіндустріальність стає критерієм економічної стійкості і успішності трансформаційного процесу в країнах Центральної, Східної Європи, Балтії та ін. Амбіції і національні інтереси політичної еліти постіндустріального ешелону держав реалізуються за допомогою зовнішньоекономічної політики, що у ряді випадків підкріплюється локальними військовими діями в державах, нездатних протистояти цьому процесу.

Мета – стан та тенденції світових процесів глобалізації, та зміни до яких вони призведуть у міжнаціональних угрупованнях.

Виклад основного матеріалу. Ідеологія неолібералізму стала домінантною внаслідок того, що економіка США переживала період розквіту і істотного зростання добробуту громадян країни саме в 90-і роки минулого століття, коли вона виступала локомотивом групи країн постіндустріальної орієнтації і отримала перемогу в «холодній війні». Національне господарство США претендує на визнання як оптимально ефективна модель функціонування у рамках існуючого технологічного устрою; система організації і управління, націлена на зниження ролі державного регулювання і максимізацію процесу роздержавлення практично в усіх секторах господарювання, трактується більшістю економістів як умови, що забезпечують динамічне зростання та підвищення конкурентоспроможності. Система підготовки і перепідготовки кадрів в США розглядається в якості базової для формування кадрового потенціалу подальших змін у рамках монополярної конфігурації світового господарства. Неоліберальні основи отримують статус «постулатів» господарської діяльності спочатку у Великобританії, а потім втілюються у господарських системах країн Старої Європи. При формуванні ЄС 27 вони наочно проявляються в процесі деіндустріалізації Польщі, країн Балтії. Ніхто не звертає увагу на той факт, що американська модель організації господарства заснована на специфіці формування етносоціальної, історичної, генетальної ідентичності американського суспільства. «Американський котел» саме в силу вищезазначених специфічних критеріїв розвитку американського суспільства не може бути прийнятний для країн Західної Європи в силу тієї етнічної, історичної, релігійної і культурної спадщини, яку має Європа і, що є чужим для Америки. Якщо в європейському суспільстві вирішальний принцип – соціальна справедливість при

інших рівних демократичних засадах, то в середовищі американців визначальним є забезпечення американського способу життя — абсолютизація свобод і креативність особового розвитку, індивідуалізація на межі егоцентризму. Саме в силу останнього ідеї неолібералізму отримали в американському середовищі широке розуміння і поширення, тоді як в Європі вони стали реалізовуватися з істотним відставанням в часі і при досить великій чисельності людей, що їх негативно сприймають. Певну значущість для поступальності поширення неолібералізму має і бажання людей отримувати більше при мінімізації своїх зусиль, свого роду пожадливість егоцентризму. Це полягає в тому, що постіндустріальність монополярної світової конфігурації фактично спирається на відрив валютно-фінансового сектора від реальної економіки, оскільки виробництва винесені за національні рамки. У цих умовах в промислово розвинених країнах залишаються фінансові біржі, формуються фінансові центри, де не лише обертаються первинні цінні папери, але йде торгівля новими фінансовими продуктами, що мають високу токсичність і мало схильні до контролю з боку національних урядів або міжнародних організацій. При цьому якщо раніше біржі були спеціалізованими, то до моменту виникнення економічної кризи 2008 р. вони вже були уніфікованими, такими, що втратили спеціалізацію, причому практично всюди була виключена роль держави як утримувача пакету акцій або засновника бірж. Високі темпи розвитку економік країн постіндустріального типу, фактично «сімки», стали забезпечуватися переважно темпами зростання фінансового сектора, що поступово ставали базовими в сегменті послуг.

Усе це сформувало стійкий, практично низько-транспарентний і слабоконтролюєний сектор світового господарства, де доходи учасників росли в геометричній прогресії. У реальному секторі такі доходи практично виключені, у тому числі і при впровадженні інноваційних технологій. У реальному секторі норма прибутку великих фірм після очищення (сплати усіх видів податків і платежів) складає від 8-13% максимально, а середніх і малих — в межах 15-20%. У фінансовому секторі ці дані набагато перевищені, у зв'язку з чим бонуси топ-менеджерів варіюють в межах від 1 до декількох десятків млн. дол. Цікавими представляються дані, наприклад, що 80% усіх мільярдних статків у сучасному світі не носять спадкового характеру, а заробітна плата в США з кінця 70-х років зросла в 170 разів для менеджерів, в країнах ОЕСР — приблизно в 40 разів, що показує: Європа обережніша в питанні допущення росту диспропорційності доходів, чим Північна Америка.

Головними учасниками практично усіх біржових торгів стали спекулянти, у тому числі і на ринках вуглеводнів, продовольства, тощо. Світова економіка на основі поступальності розвитку міжнародної біржової торгівлі і формування світових фінансових центрів стала оазисом для біржових трейдерів.

Таким чином спільна мета світового господарства — забезпечення задоволення потреб населення світу на основі стійкого, динамічного розвитку — трансформувалася в неоліберальній моделі в максимізацію індивідуальних доходів на основі ігнорування потреб і можливостей інших членів соціуму. Абсолютно логічним представляється і подальший розвиток цих ідей в частині абсолютизації

критеріїв платності усіх видів послуг, що раніше відносились до мінімально необхідного соціального забезпечення, - освіти, медичного обслуговування, підтримки соціально слабо захищених шарів населення, тощо.

Ігнорування забезпечення реалізації спільної мети світового господарства, найвищий рівень диспропорційного розвитку території і регіонів та індивідуальних доходів громадян логічно породжують (у зв'язку з відсутністю справедливості) протидію з боку незгодних і усередині держав «сімки», і в країнах, що розвиваються. Саме так можна сьогодні розцінювати прихід до парламентів партій відверто націоналістичної орієнтації в країнах Західної Європи, рухи протестів в країнах арабського світу — Тунісі, Єгипті, Йемені та ін.

Поступальність розвитку глобалізації у рамках світового господарства, що набула властивостей системності на основі лібералізації руху чинників виробництва в процесі створення світового ВВП і розвитку інформаційних комунікацій, обумовлює зміну парадигми розвитку світової економіки: від гонки озброєнь, протистояння двох соціально-економічних систем в умовах «холодної війни» до формування багатополлярної світової спільноти.

Саме багатополлярність (політична і економічна) в змозі в сучасних умовах забезпечити стійкість процесу створення світового валового продукту. При цьому, ми, не виключаємо циклічності господарського розвитку — коротко-, середньо- і довгострокових циклів, іманентних капіталістичному способу виробництва. Сучасне світове господарство засноване на ринкових стосунках, на різноманітті форм власності, і розвиватиметься відповідно до об'єктивно діючих тенденцій та закономірностей, що властиві ринковому типу господарських зв'язків.

Пріоритетними завданнями поступального динамічного розвитку світового господарства виступають:

- розвиток, спрямований на послідовне зменшення майнового розширення народів, на забезпечення рівних можливостей доступу до знань і до інформаційного поля усе більш широкого кола людей, вирівнювання рівнів територіального розвитку і ліквідацію диспропорційної господарського протистояння «Багата Північ і Бідний Південь»;

- створення можливостей якнайповнішої реалізації особового потенціалу кожної людини у будь-якій країні на основі демократизації громадського життя, але при обов'язковості обліку національної, історичної спадщини, культурно-релігійного менталітету націй;

- забезпечення відновлення і збереження екологічного середовища як основи виживання людини в планетарному масштабі;

- неприпустимість інспірації і обов'язкове запобігання будь-яким проявам політики, у тому числі внаслідок поглиблення соціальної нерівності, дискримінації національних, релігійних, історичних проявів етносів, що ведуть до озброєних конфліктів із застосуванням військових технологій і засобів, у тому числі тероризму як методу боротьби з інакомисленням і нав'язуванням релігійного фанатизму. Кожна складова з вищеназаних тез оцінюється кількісно і якісно, причому усі ці характеристики досить відомі економістам усіх країн і нам не представляється доцільним зупинятися у рамках справжнього дослідження на уточненні цих кри-

теріїв. В той же час їх погоджені оцінні критерії на міждержавному рівні можуть бути прийняті як базові рівні в цілях забезпечення поступальності процесу світового розвитку в цілому.

Біполярності у сучасному світі сприятимуть зовнішні і внутрішні умови. Так, найбільш реальними у сучасному світі, на думку цілого ряду політологів, можуть виступати полюсами господарства США і КНР, GNP і ВВП яких по своїх масштабах вже порівнялися. При цьому нам видається украй важливим питання якісної відповідності цих зіставлень, рівня продуктивності праці та її ефективності, інноваційної спрямованості на основі вже національних стратегій і технологій розвитку, конкурентоспроможності сформованих національних інноваційних систем даних країн. США набули статусу полюса завдяки національній високотехнологічній економіці, пріоритету науки і випереджаючим темпам розвитку третинного сектора економіки. Економіці США властиві висока продуктивність праці, орієнтування на енергозбереження, прагнення до досягнення внутрішньої енергетичної забезпеченості ресурсами, хоча країна є одним з провідних імпортерів енергоресурсів. Не можна забувати, що в США практично досягнута мета соціальної підтримки слабких і незахищених верств населення шляхом надання, як допомоги на придбання продуктів, так і мінімально необхідних соціальних послуг і проходження перепідготовки для усіх охочих в цілях підвищення зайнятості. Сам процес формування додаткових робочих місць або знаходження вакансій за допомогою бірж праці в США не лише контролюється державою, але і при усій бюрократизації вже відпрацьований впродовж багатьох десятиліть і досить результативний.

У сучасній світовій спільноті, задіяній усебічним глобалізаційним процесом, повернення до біполярної світової системи може бути досягнуте за умови атмосфери добровільної політичної згоди, оскільки переділ сфер впливу в сучасних умовах неможливий військовими методами. Причому ця згода буде у вигляді не лише «мовчазного акцепту», але і сприяння ресурсами і технологіями, правами інтелектуальної власності для поступальності розвитку цього центру. Зокрема, щоб Китай виступив де-факто полюсом світової політичної і економічної систем, світова спільнота повинна добровільно сприйняти детермінанти китайського способу життя, з одного боку. З іншого ж – для якісного перетворення економіки КНР, заснованої на переважанні реального досить енергоємного сектора, мають бути надані країнами, на шкоду своєї міжнародної конкурентоспроможності і своїх національних інтересів, новітні модернізаційні технології, які забезпечать економічну ефективність реального сектора КНР. Але залишаються проблеми, пов'язані з підвищенням життєвого рівня населення КНР, забезпечення його соціальної захищеності, досягнення розміру заробітної плати, наближеного до США, оскільки в сучасних умовах при малограмотності приблизно 40% населення КНР і досить низькому рівні життя наврод чи реально говорити, що Китай забезпечить довгостроковість свого наддержавного статусу. Чисельність населення США в 3 рази менша, ніж в КНР, внаслідок цього система соціального захисту і соціального забезпечення, яка в США формувалася впродовж декількох десятиліть, в КНР, виходячи з експансіоністської спрямованості зовнішньоекономічної

політики, навряд чи може бути створена навіть до 2020 р. Таким чином, свою міжнародну конкурентоспроможність при істотному рості внутрішнього добробуту країни КНР повинна забезпечити за рахунок внутрішнього резерву розвитку, що представляється дуже проблематичним, якщо розглядати одночасно динаміку процесів господарського розвитку в інших країнах БРІКС, і АТЕС. На думку російського дослідника І. Гришиної, національному господарству КНР на найближче десятиліття буде властива адаптивна здатність. Іншими словами, процес генерування нового знання і самостійного формування інновацій проривного, революційного характеру для кадрового потенціалу КНР в найближче десятиліття буде скрутним. Упор робитиметься на залучення іноземних технологій, їх копіювання і адаптацію до реалій Китаю. У сучасному Китаї домінує ідеологія відновлення позицій КНР у світовій спільноті саме як єдиної держави, при цьому роль окремих осіб та їх потреб, соціальній орієнтації держави не є пріоритетною. Наприклад, нині при різкому зростанні внутрішнього попиту на житло в КНР прийнято нормативні акти, згідно з якими придбання квартир можливе лише при пред'явленні декларації про повністю сплачені державі податки, іпотека надається на первинне житло за умови індивідуального первинного внеску 30% вартості, а при вторинній купівлі — 70%, і хоча нормативи житлової площі на людину при оплаті комунальних послуг зросли (у містах — приблизно 25 кв. м на людину, в сільській місцевості — 32 кв. м на людину), багаторазово підвищені тарифи комунальних платежів за надлишки житлової площі. Усе це доводить, що КНР доки не в змозі стати другим полюсом біполярної моделі світової спільноти.

Сучасний рівень розвитку міжнародних економічних відносин, процес їх соціалізації і демократизації обумовлюють формування на міждержавному рівні однакових правових норм та інституціональних умов для розвитку ділового партнерства у рамках як окремих регіонів, так і міжрегіональної взаємодії. При цьому метою світового господарства як системи являється задоволення людських потреб на основі поступального, довготривалого розвитку. В умовах монополярності, як політичної, так і економічної, процеси диспропорційного розвитку території у рамках і окремих країнах, і регіонів світу, посилення диференціації рівнів доходів населення різних країн залежно від положення країни в монополярній архітектоніці, а також внаслідок різної доступності знання і інформації усім соціальним шарам і групам за наявності обмежень свободи міграції за географічними і професійними критеріями досягли свого максимуму, зумовивши фактичну відмову від визначеної спочатку мети. Добробут постіндустріальних країн став забезпечуватися за рахунок зниження параметрів стійкого і поступального розвитку країн — постачальників ресурсів і держав — реципієнтів матеріального виробництва. Фактично ідеологія неолібералізму, покладена в основу формування світового господарства як системи монополярної конфігурації, стала базуватися на ідеї, властивій імперіалістичній фазі розвитку світової економіки, — досягнення добробуту за рахунок інших країн і народів.

Якщо імперіалізму були властиві спочатку анексія територій, а потім їх залучення до господарського обороту, то глобалізація зумовила залучення усіх

країн до єдиної економічної системи — світового господарства. Звідси реалізація політики імперських амбіцій здійснюється вже переважно шляхом використання на території інших держав економічного інструментарію, у тому числі експансії капіталу, чинників виробництва, як домінантних для забезпечення інтересів країн та їх еліт, що мають більш високий військово-політичний і економічний потенціал. При цьому зберігається і політика зовнішньополітичного державного тиску, політичної пропаганди при трансформації мережі і функцій міжнародних економічних організацій.

Економічна експансія як рушій процесу інтернаціоналізації виступає інструментом залучення до господарського життя. У глобалізації при цьому втілюються закономірності, які впродовж століть управляли розвитком світової господарської системи, заснованої на товарному виробництві, іманентними властивостями якого є свобода попиту і пропозиції, свобода і демократизація процесу підприємництва, конкуренція товаровиробників, що породжують економічну нерівність і соціальну несправедливість.

Логічним в цих умовах є той факт, що ідеологія неолибералізму була трансформована у бік послаблення функцій і ролі національних держав, оскільки сила і ефективність останніх є умова реалізації національних економічних інтересів.

Висновки. Приведені вище відмінні риси глобалізації як процесу, що охоплює усі сфери людського існування, абсолютно інакше означають сферу міжнародної відповідальності за безпеку людства, примушуючи інакше осмислити місце і роль усього арсеналу політичних, дипломатичних і економічних заходів взаємодії держав і націй в процесі регулювання міжнародних відносин, змінюючи парадигму пріоритетів світового розвитку.

Якщо ми виходимо з того, що тенденція трансформації форм ділового партнерства суб'єктів міжнародних економічних відносин від структурно-ринкової доповнюваності до глибокої виробничої кооперації, в процесі реалізації яких рух факторів виробництва є одночасно об'єктом національного і міжнародного регулювання, то ця тенденція у рамках глобального господарства притупляє уніфікацію і гармонізацію правових систем і механізмів прямого регулювання ділового міжнародного підприємництва всупереч релігійно-націоналістичному протистоянню такої уніфікації, що посилюється. Але при цьому основною умовою є не нанесення збитку національним економічним і політичним інтересам в процесі такої уніфікації і стандартизації. Отже, національні держави повинні стати результативнішими як на зовнішньополітичній арені, так і в зовнішньоекономічній сфері, здатні відстоювати національні системні цінності і інтереси соціуму.

Багатополярність світової спільноти в цих умовах базуватиметься на формуванні союзницьких блоків, альянсів, тощо, орієнтованих на реалізацію погоджених політичних цілей переважно економічним інструментарієм. При цьому характерною особливістю таких формувань виступає чинник національно-етнічного, історичного, релігійного характеру, сприяючий виробленню єдиних політичних позицій, що зближує нації в процесі безпосередньої реалізації зазначених цілей. Соціоетнічна, релігійна, історична спільність народів дозволяє розширити політичну гамму інструментів, в економічній сфері такі утворення базу-

ються на процесі регіональної інтеграції або угодах про стратегічне партнерство. Регіональна інтеграція може бути договірною типу, тобто поставленою на підставі домовленостей країн, об'єднаних територією одного регіону світу. Вона припускає істотну активізацію зусиль з боку національних держав, оскільки господарські суб'єкти ще не готові до максимального використання переваг регіонального партнерства, структура господарств не цілком пристосована до посилення взаємних потоків факторів виробництва. Але така договірна інтеграція може істотно сприяти підвищенню рівня національного економічного розвитку окремих країн. При еволюційному розвитку регіональної інтеграції процес взаємодії господарюючих партнерів отримує як би інституціональні, договірні рамки і відповідні економіко-правові стимули для взаємного партнерства і досягнення вигод від нього. Угоди стратегічного партнерства – це переважно довгострокові договори, предметами яких виступають базисні галузі, що визначальним чином впливають на структуру національних економік і орієнтовані на досягнення в довгостроковій орієнтації стратегічних політичних цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шишков Ю. Регионализация и глобализация мировой экономики: альтернатива или взаимодополнение? [Електронний ресурс]/ Ю.Шишков. Режим доступу: <http://finanal.ru/008/regionali-zatsiya-i-globalizatsiya-mirovoi-ekonomiki-alternativa-ili-vzaimodopolnenie>
2. Перская В. Приоритеты и ценности социально-экономической политики стран Евросоюза. Разд. «Общеввропейское и национально-государственные видения социально-экономического развития Евросоюза»[Текст]/В. Перская. - М.: РАГС, 2008;
3. Перская В. Дорога, которую нам указывают или мы выбираем вместе [Текст]/В. Перская // Экономические стратегии. 2009. № 3-4.
4. Сильвестров С. Доклад «Кризисное состояние международной экономики 2000-х годов» [Текст]/С.Сильвестров. - М.: РАГС, 2011. Январь.
5. Яковец Ю. Глобальные экономические трансформации [Текст]/Ю.Яковец. - М.: Экономика, 2011.